

Paraules clau

història, edat mitjana, ordes militars, Temple, jocs, activitat física

L'activitat física i esportiva a l'orde del Temple

■ JOSE AQUESOLO

Instituto Andaluz del Deporte. Málaga

Abstract

The Order of Templar was recognized by the Church in 1128 and suppressed in 1312. The Order, created to defend the Holy Land roads from Muslim attacks, followed the ascetic rules of the Cistercian Order and the organizational rules of the Augustinian one. Its main feature was that it was made up of combatant knights, their activities being far away from those of other traditional Orders, devoted to prayer and contemplation. Their rapid growth and diffusion (Holy Land and Europe) helped Templars to impose a series of action patterns on the whole society. They made up a powerful army ready to fight with a most efficient rearguard in Europe providing for all their needs. The need for a hierarchical structure and for every knight to keep fit bring about a full set of rules covering every aspect of life: the Latin Rule (1128), translated into French (c. 1140), the Retractions (c. 1156), setting up their customs and traditions, the Hierarchical Statutes (1230-1240) and the Considerations (1257-1267), all are documents in which there are detailed reference to physical activity and to the attitude those warrior-monks should adopt with regards to sports and games (horse-riding, falconry, hunting, chess...) and to personal equipment, armaments and preparation for combat.

Key words

history, middle age, military orders, temple, games, physical activity

Resum

L'orde del Temple és reconegut per l'Església el 1128 i suprimit el 1312. Sorgit per defensar els camins de Terra Santa dels atacs musulmans, l'orde segueix les regles cistercenca i agustiniana. La seva particularitat és que es nodreix de cavallers combatents, molt allunyats en la seva activitat dels ordes tradicionals, dedicats a l'oració i la contemplació.

El ràpid creixement i l'expansió (Terra Santa i Europa) fan que el Temple imposi un seguit de pautes d'actuació a tota la societat. Conformen un exèrcit en campanya amb una organitzadíssima rereguarda a Europa que en cobreix totes les necessitats.

Les exigències d'una estructura jerarquitzada i la necessitat que cada cavaller estigués en plena forma física determinen tota una normativa que abasta tots els aspectes de la vida: La Regla llatina (1128), traduïda al francès (c. 1140), les Retractions (c. 1156) que en determinen els usos i costums, els Estatuts Jeràrquics (1230-1240) i les Consideracions (1257-1267), són documents on també hi ha referències detallades a l'activitat física i a l'actitud que havien d'adoptar els monjos-guerrers davant d'esports i jocs (equitació, falconeria, caça, escacs...). També es troben referències als arreu personals, a l'armament i a la preparació per al combat.

Introducció

L'orde del Temple és reconegut per l'Església el 1129 i suprimit el 1312. Sorgit

per defensar els camins de Terra Santa dels atacs musulmans, l'orde segueix la regla ascètica i organitzativa cistercenca. La seva particularitat és que es nodreix de cavallers combatents, molt allunyats, en la seva activitat principal, dels ordes religiosos tradicionals, dedicats a l'oració i la contemplació. L'Orde sorgeix en el context històric de les Croades (García Guijarro, 1995 i Runci-man, 1997), i amb la finalitat de resoldre els problemes generats per aquestes en fer-se necessari un cos militar estable i permanent al servei dels regnes cristians de l'Orient Mitjà acabats de néixer.

El ràpid creixement i expansió de l'Orde fan que el Temple imposi un seguit de pautes d'actuació a tota la societat. Conformen un exèrcit en campanya, uniformat, jerarquitzat, amb una disciplina i reglaments molt clars, i amb uns objectius igualment definits (Curzon, 1886 i Upton-Ward, 2000). A més a més, compta amb una organitzadíssima rereguarda a Europa, que en cobreix totes les necessitats, financeres, de personal i d'intendència (Albon, 1913, Barber, 2001 i Melville, 1951).

La rigidesa d'una vida monàstica, unida a les circumstàncies especials d'uns guerrers permanentment en combat requereixen una normativa molt detallada. Que el Temple actuï com una unitat militar, amb un plantejament castrense molt allunyat del que podia ser aplicat pels cavallers medievals i les seves mainades obliga, a més a més, a especificar fil per randa els drets i obligacions de cada un dels monjos guerrers, així com els seus arreu, l'ús

dels cavalls, l'alimentació i d'altres aspectes (com ara la instrucció dels esquadrons muntats per desplaçar-se i per combatre).

Regla i desenvolupaments normatius

El Temple es regeix, inicialment, per la seva Regla, datada i aprovada al Concili de Troyes el 1129. Redactada en llatí, la Regla consta de setanta-dos articles. Els debats sobre la datació exacta i les diferències respecte a la primera versió en francès (c. 1139 i amb setanta-sis articles, quatre més que la primitiva llatina) no fan al cas i les diferències als articles que ens interessen seran citades més endavant. En qualsevol cas, es considera que la redacció de 1129 ha de ser el final d'un text que es va anar elaborant i contrastant amb la realitat entre 1119 i 1129, atès que fa referència a diverses accions que es prohibeixen, cosa que indicaria que aquestes es practicaven prèviament (Barber, 2001, pàg. 30-36). Cal assenyalar que, a aquesta Regla original, s'hi afegeixen, tot al llarg de la història del Temple, nous articles que regulen diverses facetes de la vida de l'Orde. Es donen diverses duplicitats i lleugeres contradiccions, perquè els articles que es troben modificats per altres de posteriors es mantenen al seu lloc original. És així com al final, la Regla, els últims afegitons de la qual són datats vers el 1268, acaba constant de sis-cents vuitanta-sis articles (Pernoud, 1994, pàg. 12).

De la lectura d'aquests documents i de la correspondència generada en aquella època –cartes, cròniques i sermons– es poden, enumerar com a principis generals i objectius del Temple, els següents: a) Defensa dels pelegrins que viatgen per Terra Santa; b) Per extensió de l'anterior, defensa dels Llocs Sants; c) Vida a la recerca d'una veritable i renovellada espiritualitat –pròpia de la visió cistercenca, i de sant Bernat, davant la situació prèvia cluniacenca–; d) Vots propis de la vida monàstica: obediència, pobresa i castedat, e) Obediència directa i exclusiva al Papa, (Innocenci II), i f) Ampliació dels primers objectius: lluita contra tot enemic de la fe cristiana.

Aquests últims objectius justifiquen l'amplitud de les accions del Temple, molt sovint allunyades de Terra Santa, i bastants

dels problemes que patiria l'Orde, perquè la dependència i l'obediència directa al papat van crear una mena de prelatura personal, la importància i influència de la qual augmentava en tractar-se d'un cos armat: L'exèrcit estable i personal de la Santa Seu, alliberat, a més a més, de tota dependència del clergat regular (ben aviat van disposar dels seus propis capellans i oratoris, integrats en l'estructura de l'Orde) i de la jerarquia local de l'Església (també es trobaven exempts d'obediència i tributació als bisbats o abadies).

Bernat de Claravall i l'"Elogi de la Milícia Templera"

Davant la reiterada petició del mateix mestre del Temple, Bernat de Claravall –que sempre ha estat considerat inspirador de l'Orde i teòric de la justificació d'una actitud més "activa" de l'Església a l'hora de defensar les seves idees dels atacs externs, tant físics com verbals– l'abat cistercenc escriu, en 1130, la seva "*De laude novae militiae ad Milites Templi*" (Claravall, 1947 i 1994). En aquest document, que fa una clara exposició del que s'espera dels nous monjos guerrers, apareixen cites clares i referències molt explícites a les activitats lúdiques esportives de l'època, així com un ús d'una figura esportiva per assimilar-la a l'actitud dels templers. Així, Bernat, a l'exordi que obre el sermó, afirma:

"Alegra't, valerós atleta, si vius i vences en el Senyor" (Claravall, 1994, pàg. 170 i Rodríguez Campomanes, 1776, pàg. 196).

Descriu l'abat de Claravall com ha de ser la vida del templer:

"Vosaltres sabeu molt bé per experiència que són tres les coses que més necessita el soldat en el combat: agilitat amb reflexos i precaució per defensar-se, total llibertat de moviment en el seu cos per poder desplaçar-se contínuament, i decisió per atacar" (Claravall, 1994, pàg. 172-173).

A continuació segueix una crítica de les actituds de l'època, per contrast amb el que acabem de citar i, entre aquelles, la primera llista de prohibicions relacionades amb el joc i els esports a l'interior de l'Orde:

"Són bandejats el joc d'escacs o el de daus. Detesten la caça i tampoc no s'entretenen –com en altres indrets– amb la captura d'ocells al vol. Rebutgen i abominen els bufons, mags i joglars, les cançons picaresques i els espectacles de passatemps, per considerar-los estúpids i falses bogeries" (Claravall, 1994, pàg. 180).

L'Excepció, que es converteix en veritable obsessió a la Regla, és la cura dels seus arreu i dels cavalls:

"S'ocupen de reparar les seves armes o cosir-se la roba, adoben els estris vells, ordenen les seves coses i es dediquen a allò que els mani el seu mestre" (Claravall, 1994, pàg. 180).

"...Posen molta cura a portar cavalls forts i ràpids, però no els preocupa el color del pèl ni els rics guarniments" (Claravall, 1994, pàg. 181).

Sembla que aquestes afirmacions encaixen amb el canvi d'actitud a l'Església detectat per Cagigal que, des d'una aprovació inicial dels jocs de l'època, tracta d'evitar els excessos, basats en la professionalització dels adversaris, en l'ús de les justes i combats per a resoldre comptes pendents personals i en la mort d'alguns dels participants en aquestes accions:

"L'Església va haver d'intervenir, amb les prohibicions, cap a finals dels segles XII i XIII, fetes pels papes Alexandre III i Innocenci III, i en el segle XIV, Climent V va amenaçar amb l'excomunió als qui fossin recalitrants en la pràctica d'aquests jocs sagnants" (Cagigal, 1996, pàg. 154).

Diversos concilis reforcen aquesta actitud amb tota claredat (Flori, 2001). En qualsevol cas, Cagigal, expert en les dues matèries de què parla en aquesta ocasió, dóna una justificació de la pràctica esportiva que contradiu la que hom podria deduir de l'actitud de Bernat i de la Regla templera quan van prohibir els esports:

"[L'esport crea] un hàbit de mecanismes psicològics mitjançant el qual es facilita el domini espontani dels elements nobles de l'esperit sobre els inferiors... Entre les diverses fonts que contribueixen a aquest definitiu equilibri, una és la integritat física, de la qual és salvaguarda la mortificació mateixa. Aquesta integritat física contribueix a la integritat total, de la qual resulta l'equilibri: d'aquí fàcilment vers la perfecció" (Cagigal, 1996, pàg. 164).

Caldrà buscar, aleshores, al Temple, una raó per a la prohibició dels jocs i esports –cosa que veurem ara amb detall– no al fet de la pràctica esportiva, com a acció per mantenir controlat el cos, sinó al component lúdic i disgregador de la concentració espiritual que també comporta, component del joc que, segons el mateix autor, és el que predomina a l'esport del segle XII.

La Regla templera seguirà, car no podia ser d'altra manera, els passos marcats per Bernat, encara que aclarint i contextualitzant alguna de les prohibicions i obrint, també, possibles excepcions a allò que s'havia proscribit tan clarament de bell anuvi.

Característiques generals de l'organització del Temple

El Temple defineix un esperit de cos, d'equip, propi dels moderns exèrcits i de les seves unitats d'elit, i també dels equips esportius, que xoca clarament amb l'actitud dels cavallers de la seva època i amb llur concepció del combat, i també del lleure. Com anirem veient a continuació, en entrar detalladament en el món lúdic i esportiu que els defineix, reprodueixen molt clarament, *contrari sensu*, això sí, el que havia de ser propi i habitual al segle (Llull, 2000; Mandel, 1986, pàg. 115-140; Maura, 1997, pàg. 167-187; i Pedraz, 2000).

L'orde disposa d'un marc de referència molt clar per a les seves actuacions: a) els objectius són molt concrets; b) Les normes i regles són molt clares; c) L'estructura i la jerarquització es troben perfectament definides; d) Es reparteixen nítidament les tasques i funcions; f) Es defineix una preparació –física i mental– específica i apropiada als fins perseguits; g) S'estableix un sistema de premis i càstigs en correspondència amb les accions de cadascú i h) S'estableixen nítidament els trets diferenciadors dels membres de l'equip: estètica, actitud, gests, formes d'expressar-se i comportar-se, uniformitat, símbols... En resum: tot allò que fa al membre d'un equip o d'una unitat sentir-se diferent, i orgullós, de pertànyer-hi.

La famosa creu vermella que llueïen als hàbits i a les capes, culminació de la identificació corporativa, no apareixerà fins que, el 24 d'abril de 1147, el Papa Eugeni III, assistint a un capítol del Temple a París, els concedeixi aquesta prerrogativa.

El pla de vida dels templers

La vida diària d'un templer s'ajustava a la divisió en hores canòniques del dia, com en el cas de qualsevol altre monjo (Bordonove, 1993). La regla no oblida en cap moment la importància de les obligacions espirituals dels monjos guerrers: resar, assistir als diversos oficis, són accions prioritàries. Tanmateix, no oblidem que l'Orde es crea per combatre els enemics de la fe i, per això, ha d'haver-hi temps per realitzar de manera eficaç totes les tasques que contribueixin a fer que aquesta finalitat s'aconsegueixi amb èxit. També s'arriba a establir que, quan el templer hagi d'atendre les seves obligacions militars, l'assistència a determinats actes religiosos es podrà compensar resant diverses oracions (articles 279 a 313).*

Vestuari

Pel que fa al vestuari, aquest apareix esmentat cent vuitanta-quatre vegades a la Regla. Es posa una atenció especial en l'ús de l'hàbit: és molt important que solament el porti aquell a qui li pertoca [68] i el seu ús de forma irregular pot comportar càstigs. També destaca el fet que les peces de roba s'ajustin al que hi ha previst: El mantell ha de ser d'un sol color [17], que varia segons la graduació. D'altra banda, s'estableix minuciosament la uniformitat d'acord amb els moments del dia o amb el lloc i el clima [20] on siguin els germans. En qualsevol cas, s'insisteix amb molt d'èmfasi en el fet que "*no haurien de tenir cap ornament o luxe*" [18], fins al punt que si algú volgués "*disposar d'un hàbit més bell... se li doni el pitjor*" [19].

És important que les peces de roba s'utilitzin com s'indica i sempre a la recerca d'una més gran eficiència en el combat. Per això, i per considerar-se orientalitzants, es prohibeixen les "*sabates punxegudes i les de cordons*" [22].

Armament

Quelcom de semblant passa pel que fa a les armes i l'equipament de combat. Hi ha cent referències a aquest aspecte de la vida templera. S'hi enumeren algunes de les armes pròpies de l'època: arc llarg [F55, 562...], ballesta [F55, 102, 173...], espasa [82, 138, 173...], daga [557], maça [317...], maça i armes turques [138, 427...] i llança [F53, 77, 82...]. Entre la resta de l'equipament destaca l'atenció al *chapeau de fer* [138, 141], l'escut [F53, 77, 138...], la cota de malla [141, 427], els calçons de ferro i el camisol [138, 322], i el casc [138]. Tanmateix, alhora que es detalla al màxim l'equipament, com tantes altres coses, no hi ha referències de cap mena a l'entrenament individual que feien els germans amb aquests estris. Aquest veritable manual d'instrucció militar s'atura en la instrucció a cavall dels cavallers, sobre tot en la seva instrucció en grup, en esquadrans (Bennet, 1992), però no dona cap pista sobre l'entrenament necessari per a aquesta actuació. També, amb l'autor esmentat,

"there are no references to the organization or tactics of the infantry who made up a large part of the Templar armies" (Bennet, 1992, pàg. 177).

Condicció física i salut

Respecte del que, genèricament, podríem definir com a "condició física" o, potser millor, salut, la Regla hi dedica cent quaranta-set cites. D'aquestes, cinquanta detallen com tractar als germans malalts, onze es dediquen als ferits en combat, seixanta-tres parlen de l'alimentació i trenta-tres del dejuni monàstic. Tanmateix, com hem dit abans en assenyalar que donaven prioritat a determinats treballs sobre les seves oracions, el dejuni mai no podrà dificultar o afectar les necessitats del servei, cosa que no evita un toc vegetarià: "*de tots és sabut que... menjar carn corromp el cos*" [26]. El dejuni no regeix per als germans "febles i malalts" [28] i sempre s'ha d'exercir amb mesura: "*Prohibim a tots els germans que s'excedeixin en l'abstinència*" [34], prohibició que, evidentment, es fa pensant en els objectius militars de l'Orde.

* Des d'aquí, qualsevol cita a un article concret de la Regla que aparegui en el text anirà a continuació entre claudators. Les cites no seran exhaustives ni faran referència a tots els articles que tracten del tema; si haguessin articles a la Regla Primitiva (segons l'edició espanyola d'Upton-Ward) que tractessin la qüestió, no es citaran els dels Retrais, exceptuant casos molt concrets.

Els esments a la disciplina i als càstigs són molts i molt concrets. Vint-i-tres es refereixen a càstigs corporals, l'article [267] en detalla els motius. En aquest assumpte la Regla és un xic críptica i no els especifica. Sí que afirma que poden ser encadenats i després indica el nombre de vegades que els serà aplicat el càstig. Acostuma a consistir a dejunar i menjar a terra en lloc d'a taula amb la resta dels germans. Realment, l'únic càstig físic que s'infligeix provocant dolor només es descriu mitjançant la indicació que és un "càstig corporal" [267], o que el germà ha de despullar-se [406, 468]. La clàrícia més important s'aconsegueix quan s'explicita que el càstig s'administrarà "amb un fuet" (o amb un cinturó si no tingué el fuet) [502].

Finalment, tres cites fan referència a la higiene dels germans, sobretot al tall del cabell: "El draper hauria d'assegurar-se que el cabell dels germans també estigui tallat" [21]. I més: "ni tampoc haurien de portar els cabells o els hàbits gaire llargs" [22]. Al [21] s'insisteix en el mateix, a més a més, respecte a les barbes i bigotis. La raó d'aquesta exigència d'higiene i netedat personal també s'aclareix:

"Els que serveixen Déu cal que siguin nets en l'interior i en l'exterior, perquè així ho afirma

el Senyor: "Sigueu nets, perquè jo ho sóc" [Regla Llatina 29].

Caça i pesca

Les cites que se centren en aspectes relacionats amb els esports de l'època apareixen tot al llarg de la Regla, des dels articles de les primitives llatina [L] i francesa [F].

La caça és objecte d'una especial atenció i detall, i de forma especial la falconeria, i se'n donen els motius:

"Que ningú no gosi agafar ocell amb ocell: no convé a la Religió acostar-se d'aquesta faisó als delits mundans... que cap germà es vanti d'anar per aquesta causa amb home que caça amb esparver o amb un altre ocell" [L46].

La prohibició es repetirà a la redacció de deu anys més tard: "prohibim col·lectivament a tots els germans que cacin un ocell amb un altre ocell" [F55]. A aquesta restricció concreta s'hi acumulen d'altres referències a la caça de qualsevol tipus:

"Que no vagin al bosc amb arc llarg o balles-ta per caçar animals o per acompanyar qui faci tal cosa, si no és per salvar-lo dels pagans infidels" [F.55].

I encara amb més detall:

"Tampoc no haurieu de seguir els gossos... ni esperar un cavall pel desig de capturar una bèstia salvatge" [F55].

Aquestes prohibicions genèriques de la Regla primitiva s'atenuen lleugerament amb el pas dels anys:

"Que cap germà busqui menjar... [Excepte] peixos, ocells i bèsties salvatges... [Si els aconsegueix] sense caçar-los; perquè la caça està prohibida per la Regla... [I no buscar un altre menjar] excepte peixos si saben com capturar-los ells mateixos, o bèsties salvatges si saben com capturar-les sense caçar" [151].

El que no es diu és com aconseguir aquest objectiu. Els posteriors apartats de la Regla, sobretot les Penitències, semblen buscar una justificació a aquestes ordres radicals. La pèrdua de l'hàbit, el més gran dels càstigs previstos, a part de la separació de l'Orde, es donaria "si un germà caça i se'n deriva algun mal" [256], o, gairebé en una repetició literal: "si un germà va a caçar i se'n deriva algun dany" [601]. A la part final de les Penitències es descriuen casos concrets i la pena que es va aplicar: "Un germà va agafar la seva maça i la va tirar a

- Diverses creus templeres o relacionades, d'esquerra a dreta:
  - Orde de Crist (Portugal) que apareix de la dissolució del Temple i acull a molts dels cavallers.
  - Creu habitualment feta servir per l'Orde de Malta, successora de l'Orde de l'Hospital (Sant Joan).
  - Creu del Temple (malgrat que hi havien variants, sembla ser la més correcta).
- Segell del Temple (possiblement fet servir per algun dels mestres. En el Temple només es cita al superior únic de l'Orde com Maestre, no existia el "Gran Mestre").
Font de la imatge: Bernardo Claraval, *Elogio de la nueva milicia templaria* (2a ed.). Madrid: Siruela, 1994 (a contracoberta).
- Segell del Temple, molt possiblement fals.
(Internet).
- Andreas Beck, *El fin de los templarios*. Barcelona: Península, 1993.
- Un altre segell d'algun mestre del Temple.
Font de la imatge: Bernardo Claraval, *Elogio de la nueva milicia templaria* (2a ed.). Madrid: Siruela, 1994 (a la coberta).

un ocell” [605]. En aquest cas, l'ocell estava posat a la vora de l'aigua i la maça hi va caure a dins i, en conseqüència, no es va poder recuperar; el germà va ser perdonat. No va tenir tanta sort un altre que, “caçant una llebre a cavall, aquest va morir” [606]. Malgrat l'atenuant que suposava que el fet va passar a Xipre i no en zona de guerra, el germà va perdre l'hàbit. Una altra vegada, la cura extrema de les cavalcadures s'imposava a tota la resta.

Una excepció: caçar lleons

Sí que hi ha una excepció a aquesta rígida norma: la caça del lleó. La Regla diu: “*Que al Lleó es fereixi sempre. Perquè ell va circulant, buscant qui devorar*” [L48] I: “*El lleó arriba silenciosament a la recerca d'algú a qui devorar i les seves urpes estan alçades contra tots els homes i les mans de tots els homes estan alçades contra ell*”. Encara que l'origen d'aquesta afirmació pot ser de tipus espiritual: “*El vostre adversari, el Diable, ronda com un lleó rugent, buscant qui devorar*” (I en Pere, 5, 8-9), també cal tenir en compte que la protecció dels pelegrins, primer motiu i causa del Temple, no implicava defensar-los només d'assaltants i bandits sinó també de les feres salvatges que habitaven la Palestina del segle XII, i entre elles, evidentment, els lleons eren el més gran i més temible enemic.

Sobre els cavalls

L'entreteniment i el joc amb els cavalls, en uns genets consumats, havia de ser el més normal i propi de persones acostumades a viure sobre la sella. I d'això es dedueix que uns cavallers de noble origen, acostumats des de la infància a desplaçar-se i a combatre muntats (Cagígal, 1996, pàg. 54; Duby, 1995, pàgs. 49-52; i Flori, 2001, pàg. 62-65) tindrien grans temptacions de fer, per al seu divertiment o per veure qui era el millor, el que havien fet tota la vida. Per això, la Regla també entra amb tot detall en l'ús de les muntures. Defineix el nombre i el tipus de cavalls que han de tenir els cavallers, segons la graduació, els usos que els han de donar, els arreus, brides, estreps, selles, ferradures, etc., amb tota precisió, mitjançant cent vint-i-sis mencions. I, per descomptat, es preocupa que les muntures resultin ferides sense motiu, que no es re-

galin ni es perdin [255, 456, 557 i 596]. Mantenen la sobrietat i uniformitat igual que a les peces de roba personals, no són permeses cap de les lleugeresses dels cavallers “del segle”:

“No volem de cap manera que sigui lícit a cap germà comprar ni portar or o plata, que són divises particulars, en els frens, pectorals, estreps i esperons, però si aquestes coses els fossin donades en caritat i aquests instruments usats, cal que a aquest or o plata se'ls doni un color que no ho sembli ni brilli esplèndidament que sembli arrogància” [L37].

La prohibició es repeteix a la Regla en francès: “*que cap germà no tingui una brida adornada*” [F52].

Naturalment, l'ús per criteris propis dels cavalls és prohibit, encara que hi ha alguns indicis que la normativa deixa un cert marge als germans. També apareix esmentat amb nom específic un lloc, “la pista”, que podria fer referència a alguna mena d'espai delimitat i definit en el qual els genets entrenarien la seva instrucció. És curiós assenyalar que en gairebé tots els casos s'associa el fet de muntar a cavall amb el bany. N'hi ha un seguit d'indicacions:

“Cap [germà] no pot donar permís... per a córrer cavalls, banyar-se... llevat que el Mestre el doni” [95], “*[els comandants] no poden donar permisos per a... córrer cavalls... allà on hi hagi el mestre, sense el seu permís*” [128], “*El comandant dels cavallers... [Dóna permís] per a... banyar-se o córrer cavalls al galop*” [137], “*Cap germà no pot banyar-se, vessar sang... o galopar sense permís*” [144].

Encara que, després, sembla que fins i tot es posa límit a l'esforç, aquest, però no és prohibit:

“Cap germà no pot enfrontar impetuosament el seu cavall en una cursa amb el d'una altra persona, durant més de mig tram, sense permís” [315].

Més endavant, el fet de muntar segons el propi criteri no apareix com a prohibit, solament s'exigeix que el lloc que ocupi el germà no quedi buit, amb el consegüent perill que es podria produir: “*Cada germà que surti a muntar per plaer hauria de deixar el seu lloc i els seus arreus sota el comandament d'un altre germà*” [316]. També hi ha algunes excepcions ja clarament

permissives: “*Si algun germà desitja de posar a prova el seu cavall... pot muntar per anar-se'n una estona, sense permís*” [162], i una limitació temporal que redueix la distància fins on poden arribar: “*Si surt a muntar durant el mateix dia, perquè li ve de gust, ha de menjar al mateix lloc d'on ha sortit*” [323].

Esports de combat

Encara que aquest grup d'activitats esportives sembli el més estès, i perillós, de l'època, tanmateix la Regla primitiva no hi fa esment de forma diferenciada, fora d'una referència paral·lela a la dels ornaments als arreus dels cavalls: “*Cal no tenir coberts les astes, els escuts, i les llances, perquè entenem que no se'n treu profit sinó que més aviat danya*” [L38], i “*que cap germà no cobreixi l'escut o la llança, perquè això no comporta cap avantatge i, ben al contrari, entenem que pot ser molt perjudicial*” [F53].

A la resta de la Regla, el tractament de les justes és paral·lel al que se segueix per a les curses de cavalls, i als mateixos articles: “*cap [germà] no pot donar permís... per a... fer justes... llevat que el Mestre el doni*” [95], i “*[els comandants] no poden donar permisos per a... entaular justes, allà on estigui el Mestre, sense el seu permís*” [128]. La redacció podria induir a equívoc, podria ser que concedir el permís correspongués sempre al Mestre o que aquest li quedés reservat només en cas de ser present al lloc on es pensés celebrar el combat.

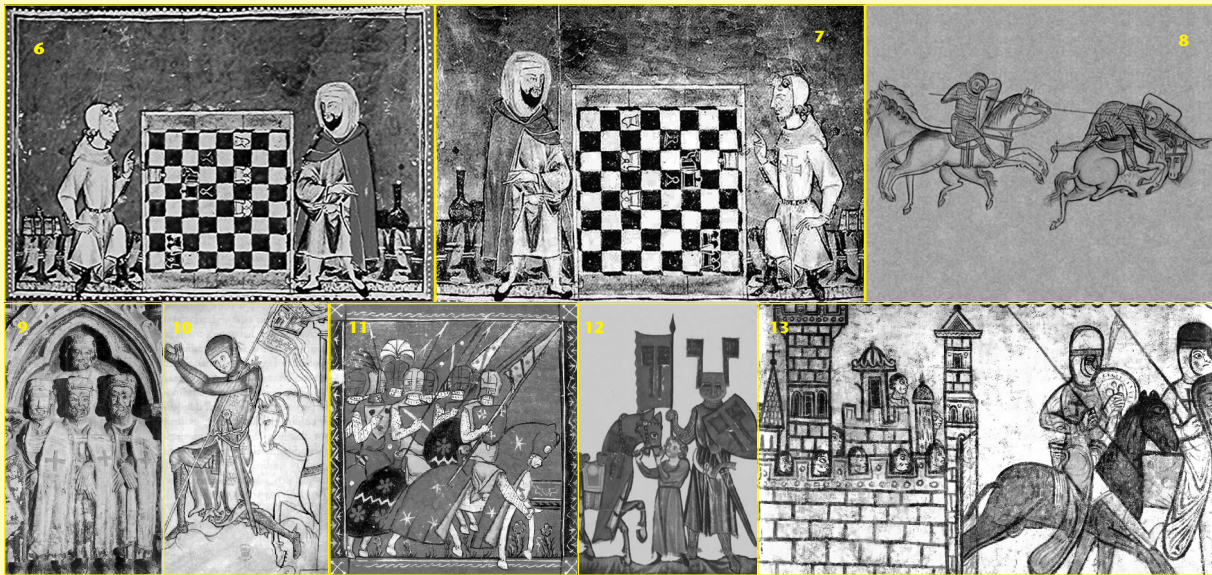
Un últim article sí que sembla acceptar que es facin justes, i hi posa límits, tot donant-ne les raons. L'article detalla moltes de les normes i permisos, per a l'exercici, encara que ja s'ha citat breument a l'apartat corresponent als cavalls, el reproduïm íntegrament pel seu interès global:

“Cada germà hauria de tenir cura zelosa del seu equipament i dels seus cavalls. Cap germà no hauria de muntar un cavall si aquest no està descansat, o galopar sense permís, i especialment el que no està fent servir; pot sortir a fer un tomb anant al pas o al trot. Cap germà no hauria de fer una pista completa sense permís. Si no porta una ballesta i desitja de muntar un cavall a la pista, pot fer un tram o dos o tres sense permís si així ho desitja. Cap germà no pot enfrontar impetuosament el seu cavall en una cursa amb el d'una altra

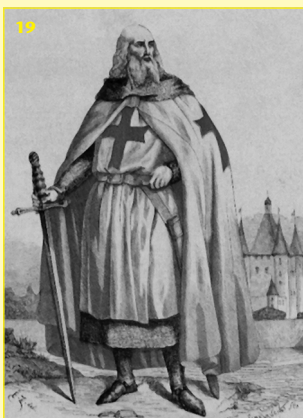
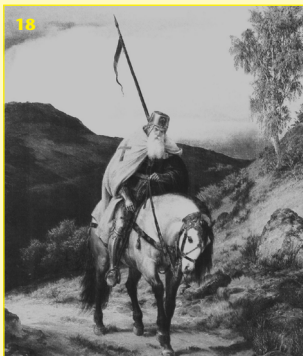
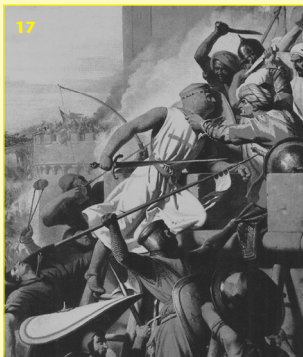
persona, durant més de mig tram, sense permís. Cap germà no hauria de fer una pista completa sense permís, ni portar armes sense permís, però pot fer-ho per mitja pista. Quan els germans tenen la intenció de fer una pista, haurien de posar-se les botes. Quan els germans fan una justa, no haurien de tirar llances perquè està prohibit, per les ferides que això podria causar. Cap germà no hauria de raspallar el cavall, ni fer cap cosa per a la qual calgui romandre allà, sense permís” [315].

L'article ens suggereix diversos comentaris: En principi semblaria que es pot fer tot el que s'esmenta, sempre que es compti amb el permís oportú. D'altra banda, el criteri restrictiu sembla basar-se en la prioritat que es dona a la seguretat dels cavallers i no al fet de jugar en si mateix. I una altra cosa digna d'esment en un grup que sempre sembla actuar tancat en ell mateix: la competició s'entaularia amb "una altra persona" i no amb un altre

germà, cosa que fa suposar que el redactor es refereix a algú aliè a l'Orde. Observem que regularment s'usa el terme "germà" per definir relacions entre persones dintre de l'Orde. En aquest cas, i en aquell altre ja comentat, en què un germà acompanya algú extern al Temple a caçar, cal pensar que l'ús del concepte "una altra persona" vol ressaltar que les competicions no s'havien de realitzar amb algú aliè a la Casa.

- 6 Imatge d'un cavaller i un musulmà, jugant als escacs. Font: Manuscrit d'El Escorial, sense portada, títol manuscrit: *Juegos diversos de ajedrez, dados y tablas con sus explicaciones ordenados según un mandamiento del rey don Alfonso el sabio*.
- 7 La mateixa imatge, invertida i jamb una creu templa al pit del cavaller! Presa d'Andreas Beck, *El fin de los templarios*. Barcelona: Península, 1993. Es cita com font una "miniatura del segle XIII, Biblioteca d'El Escorial".
- 8 Guillermo el Mariscal. Font originària: Mateo de París, *Historia mayor*. Presa d'Andrea Hopkins, *La edad de la Caballería*. Madrid: Raíces, 2001, pàg. 36.
- 9 Imatge de cavallers templers en un sepulcre de l'església (també templa) de Santa María la Blanca de Villalcazar de Sirga. Presa de Gonzalo Martínez Díaz, *Los templarios en la corona de Castilla*. Burgos: La Olmeda, 1993 (coberta).
- 10 Saltiri de Westminster (s. XII). Presa de Georges Duby, *El siglo de los caballeros*. Madrid: Alianza, 1995, pàg.118.
- 11 Malgrat les creus suposadament temples, la imatge reproduceix a Godofred de Bouillon (I Croada), per tant és anterior a la fundació de l'Orde.
- 12 Wolfram von Eschenbach, autor de Parzival, (c. 1200), cita a uns cavallers blancs denominats "templeise". *Manessische Liederhadschrift, Heidelberg, s. XIII*. Presa d'Andrea Hopkins, *La edad de la Caballería*. Madrid: Raíces, 2001, pàg. 69.
- 13 Fresc de finals del s. XII en el mur de la capella templa de Gressal. Presa de Gonzalo Martínez Díaz, *Los templarios en los reinos de España*. Madrid: Planeta, 2001 (coberta).
- 14 Braun & Schneider, *The history of costume, Plate #16 - "Twelfth and Thirteenth Centuries - Military and Religious Orders"*, Munich, 1861-1880. Pres de <http://www.siu.edu/COSTUMES/PLATE16DX.HTML>
- 15 Braun & Schneider, *The history of costume. Plate #17 - "Thirteenth Century - German and Italian"*. Munich, 1861-1880. Pres de <http://www.siu.edu/COSTUMES/PLATE17DX.HTML>
- 16 Interpretació actual. Presa d'Andrea Hopkins, *La edad de la Caballería*. Madrid: Raíces, 2001, pàg. 72. Aquesta sí que sembla una imatge bastant real de com vestien els templers de mitjans del segle XIII (el cavaller de negre és de l'Orde de San Joan de l'Hospital).

17 Conquesta d'una fortalesa. Quadre de Henry Decaisne. Presa de *Historia y Vida*, núm. 410, pàg. 43.

18 El cruzado. Quadre de Carl Friedrich Lessing. Presa de *Historia y Vida*, núm. 410, pàg. 44.

19 Jacques de Molay, chef dels templers (darrer mestre de l'Orde). Grabat de Ghevauchet (s. XIX). Presa de Piers Paul Read, *Los templarios*. Barcelona: Vergara, 2000, s.p.

L'aspecte i el paper de socialització dels esports medievals es reforça amb aquests detalls i cal destacar la forma com els legisladors templers tracten de limitar-ne l'efecte dintre de l'Orde sempre que poden.

Jocs i juguesques

Hi ha d'altres aspectes dels jocs que no són tan assimilables per la Regla: els jocs de taula i les juguesques. Es fa un breu esment, dintre de les Penitències, de com és de nefast de jugar-se l'hàbit [558]. Hi ha un article, però, que recull tot allò que fa referència a l'assumpte:

"Ningú no hauria de fer una juguesca, ni per un cavall ni per res més, excepte una fletxa sense ferro, o qualsevol altra cosa que no li costi diners a ell o a ningú més, com ara una llanterna oberta, o una maça de fusta, o piquetes de tenda o d'acampar. I aquestes mateixes coses, que no costen diners, com s'ha dit abans, un germà pot donar-les a un altre sense permís. I cada germà del Temple pot apostar contra un altre germà, amb les seves ballestes, deu puntes d'espelma sense permís, però no més; i pot perdre aquest nombre en un dia; i pot jugar-se la corda gastada de la seva ballesta pels caps de corda; però sota cap circumstància pot deixar la corda a la nit sense permís. I el germà ni pot ni ha de fer una altra aposta sobre el tensament d'una ballesta" [317].

Per als afeccionats a les juguesques s'enumeren foteses o objectes sense cap valor. Una segona part de l'article es fixa en els jocs de taula:

"I que sàpiguen tots, que un germà del Temple no hauria de jugar a un altre joc que les 'marelles', al qual cadascú pot jugar si així ho desitja, per plaer i sense fer apostes. Cap germà no hauria de jugar als escacs, al 'backgammon' o a 'eschançons'" [317].

És curiosa l'aprovació del joc de les "marelles" enmig de tanta limitació. Abans de convertir-se en un joc infantil anomenat xarranca al nostre país, les "marelles" va ser un joc de taula, descrit així: "(Déb. XIVe). Jeu qui consiste à pousser des jetons, pinos ou cailjoux sur un carré, le gagnant étant celui qui parvient à aligner ses tríos jetons sur l'une des quatre lignes médianes ou diagonales du carré". És a dir: els templers podien jugar al 'marro'".

Tanmateix, amb els escacs, prenent al peu de la lletra la indicació de Bernat de Claravall, i amb el *backgammon* i les *exchançons*, no hi ha cap possibilitat de transigir. I hi ha raons per no fer-ho: sobre la violència dels escacs en l'època, es pot veure l'ús que dóna a les fitxes i al tauler el cavaller Galván i una de les seves dames, en un text contemporani dels nostres cavallers, editat vers el 1200:

"La reina va córrer d'una banda a l'altra buscant a la torre alguna cosa per defensar-se d'aquests traidors. Aleshores, la noia només va trobar unes figures d'escacs, de pedra, i un gran tauler de marqueteria, que va portar Galván per lluitar. El tauler estava penjat d'una cadena de ferro i d'aquesta el va agafar Galván. Sobre aquest escut de quadres es va jugar molt als escacs: li van fer molts forats. Escolteu també el que feia la dama. Tant si era el rei com la torre, els llançava contra els enemics. Les peces eren grans i pesades. Es diu d'ella que feia caure involuntàriament de genolls tots els qui aconseguia de tocar amb els seus trets" (Eschenbach, 1999, pàg. 203).

Respecte de les *exchançons*, no apareixen referències a un joc amb un nom com l'esmentat a la Regla: una aproximació etimològica al terme emprat en francès antic, podria fer suposar que es tracta d'alguna variant dels mateixos escacs (*échec* en francès, escacs en català).

Raons d'una actitud i conclusions

Al capdavant, de tot el que s'ha dit fins aquí, es podrien donar algunes raons que justificarien l'actitud, certament crítica, del Temple cap als jocs i esports de l'època:

- Es consideren una distracció d'allò que és principal: la seva vida d'espiritualitat i combat.
- El caire frívol dels jocs i l'entorn on aquests es desenvolupaven no els feien aconsellables per a uns monjos guerrers, permanentment ocupats, que consideraven l'ociositat com un pecat.
- La presència femenina que acompanya els jocs medievals implicava un evident risc de pecar (Wace, 1984, pàg. 43). Tinguem en compte que la Regla tracta d'evitar tot contacte amb les dones, arribant fins i tot a prohibir al cavaller besar la seva mare o les seves germanes.

- La possibilitat de començar jugant i acabar lluitant o discutint a causa de la mateixa ardor del joc.
- La possibilitat de ferir-se, de perdre eficàcia en el combat, fer mal als cavalls o danyar l'equipament confiat a cada germà.

Com a conclusions generals d'aquest text, podríem esmentar les següents:

- Els documents oficials del Temple paren atenció repetidament i expressament a les activitats lúdiques esportives dels seus membres (ni que sigui per prohibir-les en la majoria de les ocasions).
- Es presta una atenció especial a la salut, la higiene i l'alimentació equilibrada dels germans.
- L'esport i el joc tenen un important paper social i de relació interpersonal i entre els gèneres en el període, per això s'insisteix en tantes prohibicions en la Regla. Si la rellevància fos menor, no mereixeria tanta atenció i vigilància.
- Potser per aquesta mateixa afecció imparable, algunes de les activitats es consenten, si més no, de fet, i restringides a l'interior de l'Orde, ja que podria semblar impossible l'estricta compliment d'aquestes prohibicions, fins i tot en gent

tan volenterosa com els germans de l'orde.

- La tendència que resta subjacent sota les normes templeres, pel que fa a aquest tema, seria –ja que era impossible eliminar el caire “cavalleresc” fins i tot dintre de l'Orde– en paraules de sant Bernat, substituir la cavalleria “del segle, o malícia” per la veritable “milícia celest” que substitueix la dama terrestre, a la qual serveix el cavaller, per la dama celest: la Verge Maria.
- Aquesta mena d'activitats es consideren una possible causa de dispersió mental, d'afebliment de l'espiritualitat, un possible origen d'enemistats i baralles. Tanmateix, tant les curses de cavalls com les justes semblen ésser permeses de fet, encara que, en qualsevol cas, només entre els mateixos germans, i fins i tot sembla que, en certa mesura, són regulades.
- En un món on la caça era potser l'acció esportiva més important i estesa, tant a la cristiandat com a l'Islam, i dintre d'un context tan ampli de prohibicions, si més no que serveixi d'alegria final l'exhortació directa a caçar lleons, encara que sota aquest desig restés subjacent una certa imatge espiritual... com en gairebé tota la resta.

Bibliografia bàsica

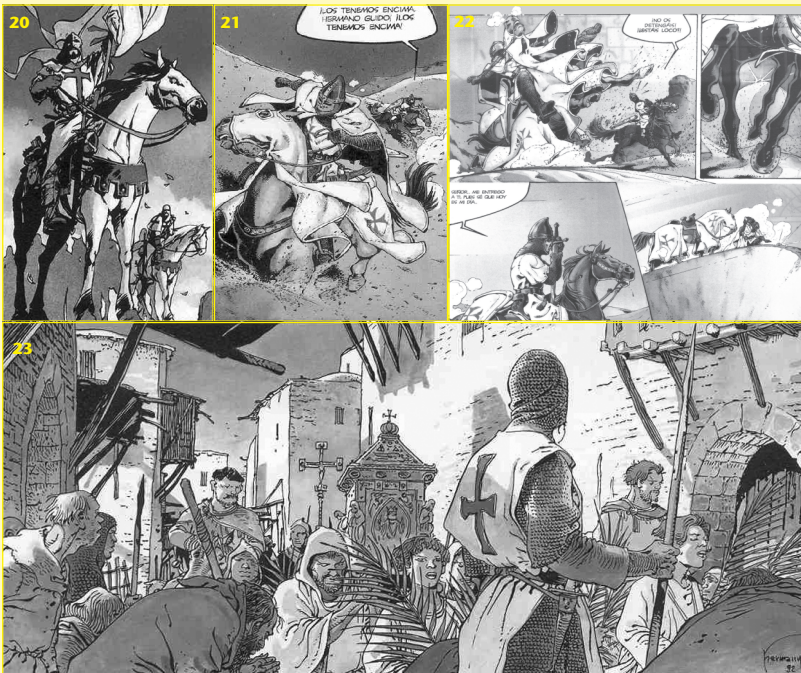
Curzon, Henri de. *La règle du Temple*. Paris 1886, recull tota la regla de l'Orde. Existeix versió anglesa: Upton-Ward, Judith M.: *The rule of the Temple*. Woodbridge 1992, i espanyola: *El código templario*. Madrid 2000 (traduïda des d'Upton-Ward i no directament de Curzon). No consta l'existència de documents originals de la data de la seva redacció. Curzon utilitza el manuscrit de Dijon, de començament del segle XIII (per a la Regla i els Estatuts) i els de París i Roma, de final del segle XIII i començament del segle XIV (per a la resta de l'articulat).

Per a una visió general de l'Orde del Temple i la seva història

Albon, Marquis d'(ed.): *Cartulaire General de l'Orde du Temple 1119-1150*. Paris, 1913 (2 vols).

Una obra molt completa i de gran qualitat és: Barber, M.C.: *The new Knighthood. A history of the Order of the Temple*. Cambridge: University Press, 1994. (Existeix versió espanyola: *Templers. La nova cavalleria*. Madrid: Ediciones Martínez Roca, 2001.)

També es troben a Guillermo de Tiro: *Recueil des historiens des Croisades*. c. 1175, que fa múltiples referències a les accions dels templers (no consta edició al nostre país); i

20 X. Dorison i A. Alice, *El Tercer Testamento. Mateo o el rostro del ángel*. Luçon (França), Glenat, 1998, pàg. 33 (edició en espanyol).

21 Juan Luis Landa, *El fuerte. La cabeza del apóstol*. Barcelona: Norma, 2000, pàg. 3.

22 Juan Luis Landa, *El fuerte. La cabeza del apóstol*. Barcelona: Norma, 2000, pàg. 4.

23 Hermann, *Las torres de Bois-Maury*. Khaled. Barcelona: Norma, 1999, pàg. 6.

Jacob de Vitry. *Història oriental* (manuscrit original del segle XIII), París, 1597.

Molt recomanables, a més a més

Bernat de Claravall: *Elogio de la Nova Milícia Templera*, Madrid: Siruela, 1994.

Bordonove, G.: *La vie quotidienne des templiers au XIIIe siècle*, París: Hachette, 1975. (Existeix versió espanyola: *La vida cotidiana de los templarios en el siglo XIII*, Madrid: Ediciones B, 1993).

Melville, M.: *La vie des Templiers*, París: Gallimard, 1951. (Existeix versió espanyola: *La vida secreta de los templarios*. Girona: Tikal, 1995).

I també

Beck, A.: *El fin de los templarios*. Barcelona: Península, 1996.

Mestre Godes, J.: *Els templers*. Madrid: Cercle de Lectores, 1999.

Per al Temple a Espanya

Ledesma Rubio, M. L.: *Templarios y Hospitalarios en el reino de Aragón*, Zaragoza, 1982.

Martínez Díez, G.: *Los templarios en la Corona de Castilla*, Burgos: L'Olmeda, 1993.

–: *Los templarios en los reinos de España*, Madrid: Planeta, 2001.

–: *La cruz y la espada. Vida cotidiana de las ordenes militares españolas*, Barcelona: Plaza & Janes, 2002.

Per a una visió de context, entre moltes altres

Runciman, S.: *Historia de las Cruzadas*, Madrid: Alianza, 1973 (3 vols.).

García-Guijarro Ramos, L.: *Papado, Cruzadas y ordenes militares, siglos XI-XIII*. Madrid: Cátedra, 1995.

Maalouf, A.: *Las cruzadas vistas por los árabes*, Madrid: Alianza, 1989.

Per a una visió "curiosa" i en castellà, encara que tinguin errors historiogràfics per algunes creences falses de l'època, es poden veure, entre d'altres

Bruguera, M.: *Historia general de los caballeros del temple*, Madrid, 1882 (existeix edició facsímil: París-València, 1999 i també: Madrid: Alcántara, 2000, 5 vols.)

López, S.: *Historia i tragedia de los templarios*, Madrid, 1813. (Existeix edició facsímil: París-València, 1998).

Rodríguez Campomanes, Pàg.: *Disertaciones históricas de la Orden de Cavallería de los templarios*, Madrid, 1776 (Existeix edició facsímil, entre d'altres: Vigo: Luis Escudero Ciller, 1994).

Referències bibliogràfiques

Albon, M. de (ed.): *Cartulaire General de l'Ordre du Temple*, París: 1913.

Barber, M. C.: *La nueva caballería*, Madrid: M. Roca, 2001 (a partir de l'original angles *The new Knighthood. A history of the Order of the Temple*, Cambridge: University Press, 1994).

Bennet, M.: "La Règle du Temple as a Military Manual or How to deliver a Cavalry Charge", a J. M. Upton-Ward: *The rule of the Temple*, 1992, pàg. 175-188.

Bordonove, G.: *La vida cotidiana de los templarios en el siglo XIII*, Madrid: Temas de hoy, 1993 (de la versió original: *La vie quotidienne des templiers au XIIIe siècle*, París: Hachette, 1975).

Cagigal, J. M.: *José María Cagigal*. Obras seleccionadas, Cádiz: C.O.E., 1996.

Claraval, B. de: *Obras de San Bernardo*, Madrid: B.A.C., 1947, pàg. 1.437-1.464.

També a: *Elogio de la Nueva Milícia Templaria*, Madrid: Siruela, 1994, pàg. 167-223 (que serà el que utilitzarem a cites posteriors).

Curzon, H. de: *La règle du Temple*, París: 1886. Aquesta obra recull tota la regla de l'Ordre. Curzon utilitza el manuscrit de Dijon, de principis del segle XIII (per a la Regla i els Estatuts) i els de París i Roma, de finals del segle XIII i principis del segle XIV (per el reste del articulat).

Duby, G.: *El siglo de los caballeros*, Madrid: Alianza, 1995.

Eschenbach, W.: *Parzival*, Madrid: Siruela, 1999. Una escena paralela també en Troyes, Ch. de: *El cuento del Grial*, Madrid: Siruela, 1999, pàg. 144-145.

Flori, J.: *La caballería*, Madrid: Alianza, 2001, pàg. 97. L'autor francès afirma que, ja en el Concili de Clermont (1130) i en el II de Letrán (1139) es van prohibir "esas detestables asambleas llamadas torneos".

García-Guijarro, L.: *Papado, cruzadas y órdenes militares*, siglos XI-XIII, Madrid: Cátedra, 1995.

Inocencio II: *Bula Omne Datum Optimum*, 1139 (La bula exhorta al Temple a "dedicar

les seves vides a defendre a l'Església Catòlica de tots els enemics de la Creu").

Llull, R.: *Libro de la Orden de Caballería* (1275), Madrid: Alianza, 2000. (Existeix facsímil de la edició en català de 1874: València: París-València, 1992).

Mandel, R.: *Historia cultural del deporte*, Barcelona: Bellaterra, 1986.

Maura, G.: *Rincones de la Historia*, Madrid: Aldebarán, 1997.

Melville, M.: *La vie des Templiers*, París: Gallimard, 1951. (Existeix versió espanyola: *La vida secreta de los templarios*, Girona: Tikal, 1995).

Pedraz, M.: "El juego en el Medievo", a S. García Blanco (coord.). *VII Simposium de Historia de la Educación Física*, Salamanca: Universidad, 2000, pàg. 47-59.

Pernoud, R.: *Los templarios*, Madrid: Siruela, 1994 (el conjunt de normes que segueixen a la Regla Primitiva es denomina, genèricament, *Retrais*. Els seus grans apartats temàtics, datats en lo possible, encara que hi ha variacions segons diversos autors, serien: *Regla primitiva*: 1128, *Regla en francés*; 1139, *Estatutos Jerárquicos o Retraits* (147 art., cap al 1165), *Penitencias* (55 art.), *Vida Conventual* (107 art., cap al 1230-1240), *Capítulos Ordinarios* (c. 1187, 158 art.), *Más sobre Penitencias* (1257-1268, 113 art.), i *La acogida en la Orden* (30 art.). Mes tard, després de 1267, es redactarà una regla en català.

Rodríguez Campomanes, P.: *Disertaciones históricas del Orden y Caballería de los Templarios*. Madrid, 1776 (existeix edició facsímil, entre d'altres: Vigo: Luis Escudero Ciller, 1994. L'autor, en relació amb el aspecte que ens ocupa, utilitza també un símil deportiu, ja en 1776: "los Templarios mantenían la observancia, siendo en lo interior Religiosos Anacoretas, y en lo exterior Atletas valientes de Jesu-Christo").

Runciman, S.: *Historia de las Cruzadas*, Madrid: Alianza, 1997.

Upton-Ward, J. M.: *The rule of the Temple*, Woodbridge: Boydell, 1992 (que es traducció de l'obra de Curzon. Existeix edició espanyola: *El código templario*, Madrid: M. Roca, 2000, traduïda a partir de Upton-Ward i no directament de Curzon. No consta la existència de documents originals de la data de la seva redacció).

Wace, R.: "El román de Brut" (c. 1180), a C. García Gual: *Historia del rey Arturo y de los nobles y errantes caballeros de la Mesa Redonda*, Madrid: Alianza, 1984.